

dr. C.M. Schulten

directeur RIOD, Amsterdam

De media en de aanval op Indië

De verontwaardiging die de reacties van de Nederlanders op de Japanse aanval op Indië kenmerkte was in wezen bepaald door een traditionele visie op oorlogvoering. Geen oorlogsverklaring, onverhoedse aanval, verraderlijke manier van optreden, kortom een verwerpelijke Japanse handelwijze. Vooral het ontbreken van een oorlogsverklaring was laakbaar. Dat Duitsland allang van dat gebruik was afgestapt, bracht geen verandering in het denken teweeg. Men zou zich echter kunnen afvragen hoe de autoriteiten zouden hebben gekeken, wanneer een officiële oorlogsverklaring was overhandigd? Verbaasd, want dat zouden ze niet hebben verwacht. Toch behoorde het tot de traditie zich verontwaardigd te tonen. Bovendien was de Japanse aanval geen donderslag bij heldere hemel. Door middel van radio en kranten was het grote publiek goed geïnformeerd over de realiteit van de oorlogsdreiging en van een verraderlijke aanval mag dan ook niet worden gesproken. In feite zou men echter moeten spreken van een geslaagde strategische overvaling.

In het bezette Nederland was het nieuws van de Japanse aanval op Pearl Harbor, en daarmee de oorlog van de geallieerden met Japan, op maandag 8 december 1941 bekend. De Nederlandse bladen publiceerden over het gebeuren en gaven commentaar. De bevolking kon in de gecontroleerde pers de gebeurtenissen volgen. De feitelijke gegevens waren in zekere zin betrouwbaarder dan die welke door de regering in Londen werden verspreid. Het Duitse bezettingsregime had immers niets te verbergen, want bondgenoot Japan was aan de winnende hand. De werkelijkheid viel moeilijk te geloven.

De Nederlandse missionaris H. van Straelen was in 1941 in Tokio. Later, in 1944, beschreef hij hoe het nieuws destijds op hem was overgekomen:

Radio-luidsprekers vervulden de lucht met hun geschetter. De mensen leken me erg zenuwachtig en angstig te zijn en ik achtte het 't beste zoo gauw mogelijk naar huis te gaan. De Japanner — alhoewel in normale omstandigheden kalm en uitermate beheerscht — bezit een vulcanisch gemoed. En als het begint te rommelen, is het toch beter, dat men, als enkele Europeaan, hem maar niet in den weg treedt. Thuis gekomen vond ik kranten met de grootst mogelijke koppen en dien dag en de volgende dagen konden we lezen: „Pearl Harbor volledig verwoest. Guam aangevallen en veroverd. Wake in vlammen. Landing in Malakka. De Repulse en Prince of Wales in den grond geboord”, enz. Het kwam ons allemaal ongelooflijk voor.

Voor de NSB was het gebeuren bijzonder gecompliceerd. De beweging had in Indië een toegewijde aanhang die Mussert in 1935 hartelijk had ontvangen en Indië paste geheel binnen het nationalistische besef van de NSB. In 1937 echter keerden velen zich af van de NSB, toen duidelijk werd hoe racistisch en pro-Duits de beweging was. Eind 1939 telde de NSB in Indië nog maar 1708 leden en 1016 begunstigers.

Zicht op de Japanners

In 1941 hing het onweer in de lucht. Uiteraard werd met bezorgdheid naar de betrokken hemel gekeken, maar aan zelfvertrouwen ontbrak het niet. De *Java-Bode* van 5 februari 1941 citeerde triomfantelijk uit *Het Nieuws van den Dag*:

Onze regeering te Londen en die te Batavia zijn zich daarvan ten volle bewust. Heel Indië staat achter de Indische en de Nederlandsche regeeringen, die er Tokio op wijzen, dat er een eind komt ook aan ons geduld.

Op 3 december 1941 meldde Radio Oranje bij monde van L. de Jong dat het ABCD-front gereed was om een Japanse agressie te keren. Een dag later zei hij:

Dat is de geest van het ABCD-front: Amerika, Brittanje, China en de Dutch. Dat zijn wij.

De idee bestond dat men de Japanners zou wegvagen! Zo noteerde dr. G.H.C. Hart, die in Londen hoofd van de economische afdeling van het ministerie van koloniën was, op 21 februari 1941 in zijn dagboek:

De Koningin verwacht binnen enkele dagen oorlog met Japan en spreekt daarover met een ontstellende luchthartigheid en ondeskundigheid: „we moeten ze maar flink aanpakken en als ratten verdrinken”. Afgezien van deze weinig vorstelijke en weinig christelijke ontboezeming, blijkt er wel uit, dat Zij slecht wordt voorgelicht.

Soms wordt de indruk gewekt dat men de Japanners schromelijk onderschatte. Het zouden bv. slechte militairen zijn. Enerzijds hebben wij hier te maken met een karikatuur die later zo vaak is gekopieerd, dat een vertekend beeld is ontstaan. Anderzijds was die eventuele onderschatting niet bij alle tijdgenoten aanwezig. In een door de Nederlandse regering te Londen in een oktober 1941 gepubliceerd boekje staat onomwonden:

The Japanese are a people of considerable qualities.

Niet duidelijk was wat Japan nu precies van plan was. Gedacht werd dat het Rusland zou aanvalen. Dat hoopte Hitler natuurlijk, omdat zijn opmars naar Moskou was vastgelopen en een vermindering van de Russische druk hem welkom was. Hij werd echter in het ongewisse gelaten, zoals hij zelf trouwens de Japanners ook niet had geïnformeerd over de Operatie Barbarossa.

Op zondag 7 december 1941 wees Radio Oranje op de hoog opgelopen spanning en liet het volgende positieve geluid horen:

De eerstvolgende dagen zullen ons waarschijnlijk verduidelijkend nieuws brengen. In elk geval staat één ding vast: nooit is de eensgezindheid tusschen de ABCD-staten groter geweest, nooit waren zij beter voorbereid op alle gebeurtenissen.

Enkele uren later — men houde rekening met het tijdsverschil — vond de aanval op Pearl Harbor plaats.

Reacties uit Londen

Koningin Wilhelmina gaf op 8 december een proclamatie uit, die zij door minister-president Ger-

Hoe herkent men een Japanner?

DE Japanners zijn over het algemeen klein van stuk, hetgeen in hoofdzaak veroorzaakt wordt door opvallend korte beenen, welke vaak ook krom zijn. De meeste Japanners lopen met naar binnen gekeerde teenen, hetgeen — mede ten gevolge van de korte, kromme beenen — een eigenaardigen gang veroorzaakt. Ook de armen van een Japanner zijn doorgaans opvallend kort, korter dan van enig ander ras ter wereld. Wanneer een Japanner zich verkleet zou hebben als een Indonesiër of Chinees, zou hij toch in vele gevallen door zijn korte armen en den eigenaardigen gang verraden worden. Japanners hebben zeer vaak slechte ogen, meestal bijziend. Zeer vele officieren en onderofficieren dragen een bril. De Japanner houdt vaak ook van zichtbare gouden tanden. In het Japansche Leger wordt hoofdhaar zeer vaak kort gemillimeterd gedragen. Zeer vele Japanners zijn het „Jiu-Jitsu” machtig en verdachte personen, die men aan een onderzoek onderwerpt, dient men dan ook op een afstand te houden. Gevangenen kan men het best laten hurken met de gevouwen armen in den nek.

De Java-Bode van 15 december 1941 bracht op de voorpagina deze waarschuwendende informatie

brandy liet voorlezen. Wie de uitzending van Radio Oranje had gemist kon de tekst in de illegale pers, bv. in *Het Parool*, lezen. De koningin maakte daarbij bekend, dat het Koninkrijk der Nederlanden zich in staat van oorlog met Japan achtte. Terwijl Roosevelt — aldus Koningin Wilhelmina — zijn uiterste best deed de vrede te bewaren hadden de Japanse strijdkrachten „zonder voorafgaande oorlogsverklaring onverhoedse aanvallen uitgevoerd op Amerikaans en Brits gebied”. Via Radio Oranje sprak minister-president prof. dr. P.S. Gerbrandy op 9 december de „luisteraars

in alle deelen des Rijks" toe. Zoals hij zei werd niet alleen ons mooie Insulinde, maar de gehele wereld bedreigd door het agressieve Japan. Nederland stond niet alleen; het had duidelijk de zijde van de Verenigde Staten en Groot-Brittannië gekozen. Als christelijke natie hadden wij niet alleen aardse bondgenoten, er kwam ook steun van boven:

En brengt U in de dagen, waarop het wapen van den sluwen overvaller U en de Uwen misschien schrijnend treft, ook te binnen, dat zulk een roeping tot verdediging van wat ons dierbaar is, niet komt van beneden, maar van boven. Van Hem, Die als het aankomt op macht, waarvan de verwaten Japannezen droomen, eenvoudig zegt, dat alle volkeren der aarde bij Hem vergeleken minder zijn dan een druppel aan den emmer.

Helaas kwam ten gevolge van storingen de tekst in Indië verminkt over.

Reacties in de pers

Het *Dagblad De Locomotief* uit Semarang van 8 december 1941 sprak van een „uiterst laaghartige verrassing". Ook het *Algemeen Indisch Dagblad* (9 december) betitelde de Japanse aanval op Pearl Harbor als lafhartig. Het verwijt van „lafhartig en verraderlijk gedrag" klonk in de geschiedschrijving nog lang door. In de Lekturama-reeks over de Tweede Wereldoorlog verscheen al in 1978 het deel over de strijd in het Verre Oosten; de titel is veelzeggend: „De laffe aanval op Pearl Harbor".

Heel anders echter is de opvatting die in het *Bericht van de Tweede Wereldoorlog* (1970) werd verkondigd:

De aanval van de Japanners op Pearl Harbor op 7 december 1941 was — hoe uitermate belangrijk ook — niet meer geweest dan een knappe tactische manoeuvre om de Amerikaanse vloot uit te schakelen.

In *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* (dl 11) bespreekt dr. L. de Jong dit probleem in alle zakelijkheid op grond van gezaghebbende literatuur.

Op 13 december kwam de *Pewarta Deli* met een curieuze opmerking. Het blad vroeg zich af waarom Japan niet officieel op de Nederlandse oorlogsverklaring had gereageerd. De Nederlandse

regering in Londen was toch de echte regering en haar vestiging aldaar was niet in strijd met onze grondwet. In Indië hield het uitblijven van de oorlogsverklaring de gemoederen bezig. Op 14 januari 1942 werd dit probleem behandeld in het inheemse blad *Pemandangan*. De redactie was, zoals velen, verrast. Op zijn minst had de Japanse regering toch een oorlogsverklaring kunnen sturen! Als verklaring werd geopperd dat Japan, door zulks niet te doen, poogde Indonesië te kleineren door het te beschouwen als een van de Nederlandse gebieden. Maar — aldus deze krant — Indonesië was een krachtig land dat reeds hard had teruggeslagen. Tot een echte oorlogsverklaring door Japan zou het echter niet komen. Op 12 januari 1942 gaf de Japanse regering wel een verklaring uit dat Japan op 11 januari noodgedwongen de vijandelijkheden tegen de Nederlandse strijdkrachten had geopend, omdat de Nederlandse regering op 8 december de oorlog had verklaard en de VS en Engeland gebruik maakten van het Nederlandse oorlogspotentieel. Maar, zo werd in de verklaring beklemtoond, Japan had niet het voornemen vijandelijke handelingen te verrichten jegens onschuldige inwoners van Nederlands-Indië.

Op 14 januari 1942 besteedden de Nederlandse kranten aandacht aan deze verklaring. *De Tijd* gaf een afstandelijk bericht, de *Haagsche Courant* daarentegen liet zich in de kaart kijken met het volgende.

De oorlogsverklaring van Japan aan Nederlandsch-Indië werd gedaan ongeveer een maand nadat Indië reeds door vijandige actie Japan duidelijk had gemaakt, aan welke zijde het staat. Hierop werd door bevoegde zijde in het bijzonder de aandacht gevestigd, waarbij erop werd gewezen, dat Japan een groote mate van lankmoedigheid en geduld jegens de heeren in Batavia heeft getoond, feitelijk reeds jarenlang en dat het na het uitbreken van den oorlog met Engeland en Amerika, niettemin Indië met groote consideratie heeft behandeld. De verblindheid en lichtzinnigheid, waarmede Indië den strijd tegen Japan is begonnen, werd hierbij nogmaals onderstreept. De geschiedenis herhaalt zich... De vijf-dagen-oorlog in Holland was het gevolg van een jarenlange hetze tegen Duitschland. Deze kunstmatig gevoede anti-Duitsche stemming in Holland had een toenemende ontstemming in Duitschland vanzelfsprekend ten gevolge en moest vanzelf tot de opvatting leiden, dat Nederland weleens de springplank voor Engeland zou kunnen worden.

De Nederlandse regering in Londen

Onze regering was uiteraard zeer verbolgen over de Japanse schanddaad, maar straalde tegelijkertijd een groot zelfvertrouwen uit. Het bondgenootschap was sterk, de Nederlandse Marine en het KNIL zouden hun mannetje staan en weldra kwamen berichten over heldendaden en de gevoelige klappen die men aan de Jap toebracht. Gelooft de regering hierin? Een lastige vraag om te beantwoorden, maar hoe het ook zij, met harde strijd voor de deur kon de regering moeilijk zeggen dat men weinig kansen had de vijand met succes te weerstaan. In het bezette Nederland werden in ieder geval de berichten over de spectaculaire verrichtingen van de Nederlandse onderzeeboten en de vliegtuigen van de Marineluchtvaartdienst met vreugde begroet. Men wilde in overwinningen geloven.

De NSB en Indië

Mussert had in Indië aanvankelijk een niet onbelangrijke aanhang gehad en binnen het nationalistische gevoel van zijn beweging namen de koloniën, parels van de Nederlandse grootheid, een voorname plaats in. Indië, Suriname en de Antillen hoorden nu eenmaal bij Nederland. De oorlogsverklaring van de Nederlandse regering aan Japan viel de NSB zwaar op het lijf. De NSB had zich al in november 1941 danig opgewonden, toen de VS Suriname en Curaçao in militaire bescherming namen. Tijdens zijn toespraak op 28 november 1941 in het Utrechtse Tivoli pakte Van Geelkerken danig uit tegen de Nederlandse regering in ballingschap:

De heeren verkwanselen het volksbezit... Suriname, onze twaalfde provincie, wordt gewoon verpatst.

De kameraden en „kameraadskes” werd in *Volk en Vaderland* voorgehouden dat de Amerikaanse „imperialistische aasgieren” die gebieden nimmer uit hun grijpklauwen zouden loslaten. De *Stormklok* van 24 december, in het folkloristische jargon „24 wintermaand” genoemd, slaakte de volgende pathetische kreet, die het ongetwijfeld in een volle zaal goed zou hebben gedaan:

Suriname, Curaçao, Oost-Indië; de vuisten ballen zich, de oogen vlammen: der vaderen erfdeel verkwanseld en verraden!

Daar kon de regering in Londen het mee doen. Toch was het bij de NSB niet alleen somberheid. De viering van het tienjarige bestaan van de beweging stond voor de deur. M.M. Rost van Tonningen had op 9 december in een brief aan Mussert reeds zijn bezorgdheid over de toestand in Indië uitgesproken. Een paar dagen later schreef hij hem:

Ik moge U het allerbeste toewensen in de zware taak van de opbouw van ons land, des te zwaarder, nu ons koloniaal Rijk definitief van ons afgescheurd dreigt te worden.

Na een onverwachte uitnodiging was Mussert met de nachttrein van 10 december naar Berlijn afgereisd om daar op 12 december 1941 de eed van trouw aan Hitler af te leggen. Op 11 december was hij aanwezig bij de Rijksdagzitting, bij welke gelegenheid Hitler Roosevelt verantwoordelijk stelde voor de uitbreiding van de oorlog en de kracht van de as Berlijn-Rome-Tokio beklemtoonde. Met de nachttrein van 12 december keerde Mussert terug, omdat hij aanwezig moest zijn op de grote feestvergadering van 14 december in Utrecht, ter viering van het jubileum van de NSB. Daar bracht hij een roerend verslag uit van zijn ontmoeting met Hitler. Ook *Reichskommissar* Seyss-Inquart sprak vriendelijke woorden, overigens zonder naar de toestand in Indië te verwijzen! Mussert liet zich de gelegenheid echter niet ontgaan. In zijn toespraak wees hij op de in zijn ogen waanzinnige beslissing van de Nederlandse regering om Japan de oorlog te verklaren:

Ik vermag niet in te zien hoe Indië op dit oogenblik voor Nederland behouden zal kunnen blijven, al zullen wij nimmer ons standpunt kunnen of willen prijsgeven, dat Nederland onvervreembare rechten heeft op Indië, omdat daar drie eeuwen lang het bloed en het zweet van honderdduizenden Nederlanders van Indië gemaakt hebben tot wat het nu is.

De oorlog met Japan betekende een verzwakking van Musserts positie. Voor het uitbreken van de strijd had hij nog gemeend ook Nederlands-Indië bij zijn Duitse meesters te kunnen vertegenwoordigen, maar nu was duidelijk geworden dat Duitsland bondgenoot Japan naar de ogen zou zien en zich weinig van de Nederlandse verlangens zou aantrekken. Voor Mussert en de zijnen lagen de kaarten geschud: Nederland was zijn koloniën kwijt. De schuldigen? Koningin Wilhelmina, de

Nederlandse regering in Londen en de Verenigde Staten.

De Nederlandse gelijkgeschakelde pers

In het algemeen was de feitelijke berichtgeving juist: Japan stevende af op een overwinning en door de Duitse bezetter viel niets te verbergen. Maar voor wat betreft de opinievorming was het van dik hout zaagt men planken. De *Nieuwe Rotterdamse Courant* van 8 december sprak haar teleurstelling uit over het feit dat was gekozen voor de Verenigde Staten en Groot-Brittannië, die werden beschouwd als verdedigers van de „oude orde”. De NRC was namelijk ervan overtuigd dat

... een nieuwe orde, waarin Europa één zal zijn, den waarborg zal moeten bieden voor behoud van welvaart en cultureel aanzien.

Het *Algemeen Handelsblad* (8 december 1941) merkte op:

Het vereenigde Europa en Japan keeren zich tegen de kapitalistisch-imperialistische belagers uit de nieuwe wereld en hun vooruitgeschoven posten van het wankelende Britse Rijk.

In Nederland volgde de bezetter nauwkeurig hoe de reacties van het grote publiek waren. De *Meldungen aus den Niederlanden* van 16 december 1941, samengesteld onder verantwoordelijkheid van de *Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD für die besetzten niederländischen Gebiete* stelde vast dat zowel in Duits-vijandige als in Duits-gezinde kringen de stemming bijzonder gedrukt was en de mening overheerste dat Indië voor Nederland verloren was. En voorts:

In gewissen Kreisen der NSB versucht man einerseits, die Parole zu verbreiten, der Führer, der die Selbständigkeit der Niederlande zugesichert habe, werde nach Kriegsende von Japan die Herausgabe Niederländisch-Indiens verlangen. Andererseits weist man aber auch darauf hin, daß einer solchen Lösung die Tatsache der Kriegserklärung der Niederländisch-Indischen Regierung an Japan starken Abbruch getan habe.

Reacties in de illegale pers

Het *Parool* van 9 december drukte allereerst de proclamatie van Koningin Wilhelmina af die, voor de radio voorgelezen door Gerbrandy, hier was

opgevangen. In diezelfde aflevering gaf Pieter 't Hoen (schuilnaam van Frans Goedhardt) onder de titel „Het Japansche gezwel gebarsten” een scherp commentaar. Hij wees op de economische zwakheid van Japan, de harde noot die dit land in China had te kraken en zijn kwetsbaarheid:

De Japansche steden zijn sinds eeuwen met het oog op aardbevingen voornamelijk van hout en bamboe opgetrokken. Wanneer de Amerikaansche Boeings hier hun brandbommen gaan neerwerpen, zullen er rampen gebeuren, waarbij het bombardement van Rotterdam in het niet zal zinken.

Door de verharding van de oorlog vormde het terreurbombardement kennelijk geen moreel probleem, wanneer het Japan betrof.

Verdere gebeurtenissen

Vanuit Londen maakte de regering melding van de successen van de Nederlandse strijdkrachten:

Met geestdrift, voldoening en rechtmatige trots heeft iedere Nederlander de krijgsdaden gevolgd in Indië van onze marine, van onze luchtmacht en van ons dapper Indisch Leger, dat reeds zo vele lauweren behaald heeft en voor wie wellicht nog zulk een moeilijke maar roemrijke taak is weggelegd.

Aldus Koningin Wilhelmina op 23 december 1941 voor de radio.

Nederlands Oost-Indië verloren

De Japanse overwinning en daarmee het verloren gaan van Oost-Indië waren een realiteit waar niemand omheen kon. In haar proclamatie van 3 maart 1942 zei Koningin Wilhelmina over de aanval van Japan op Java, waar de vijand op 1 maart was geland:

Ondertussen is een hevige strijd op Java ontbrand en betwist het dappere Koninklijke Nederlands-Indische Leger (KNIL) met leeuwenmoed aan de vijand het grondgebied van Java, zij aan zij met onze bondgenoten.

Ondanks de offers die het KNIL bracht viel er weinig eer te behalen. Op 8 maart tekende de bevelhebber van het KNIL, Igen H. ter Poorten, de capitulatie.

De *Telegraaf* van 9 maart 1942 opende met: „Strijd in Indië gestaakt? Het Ned.-Indisch leger zou wapenstilstand hebben gevraagd”. De volgende dag werd de nederlaag in de Nederlandse dagbladen

HET PAROOL

== VRIJ ONVERVEERD ==

PROCLAMATIE VAN H.M. DE KONINGIN.

RIKSGENOOTEN.

Het Koninkrijk der Nederlanden acht zich in staat van oorlog met Japan. Terwijl de onderhandelingen, die gaande waren tusschen de regeering van de Vereenigde Staten van Amerika en Japan nog niet geëindigd waren, terwijl president Roosevelt zich met het grootste geduld de uiterste moeite heeft gegeven tot het bewaren van den vrede in de Stille Zuidzee en een van Amerika's staatshoofd uitgaand beroep op den keizer van Japan nog niet beantwoord was, hebben Japansche zee-, land- en luchtmachtsonderkrachten zonder voorafgaande oorlogsverklaring onverhoeds aanvallen uitgevoerd op Amerikaansch en Britsch gebied. Aan de republiek der Vereenigde Staten van Amerika en het Britsche Rijk is daardoor de oorlog opgedrongen.

Gij weet, hoe Duitschland op dezelfde wijze, welke Japan nu in Azië volgt, tal van landen in Europa de een na de ander overviel. Japan, vervuld van denzelfden geest van agressie en minachting van het recht, volgt ook hierin het spoor van zijn Duitschen asgenoot.

Wij hebben geleerd. Noch de veiligheid van het grondgebied des rijks in het Oosten, noch de banden die ons verbinden aan onzen Britschen bondgenoot, noch de bijzondere betrekkingen die bestaan tusschen Nederland en de Vereenigde Staten, veroorloven de regeering van het Koninkrijk thans werkeloos toe te zien. Het Koninkrijk der Nederlanden acht zich met Japan in staat van oorlog, omdat de agressie, welke het er op voorzien heeft de landen die vrede willen, één voor één buiten gevecht te stellen, alleen in hecht bondgenootschap kan, moet en zal worden gekeerd. Nu de met ons bevriende Britsche en Amerikaansche volken worden overvallen, stelt het Koninkrijk der Nederlanden al zijn strijdkrachten en al zijn hulpbronnen ter beschikking van de gemeenschappelijke oorlogsvoering.

Een eeuwenlange lotsverbinding beheerscht de ontwikkeling van ons Koninkrijk. In den orkaan, die deze ontwikkeling bedreigt, richt het zich op om in vastberaden eenheid zijn plaats te handhaven in de wereld. Nederland heeft niet geaarzeld zich onmiddellijk met moed te weren toen het in Europa boosaardig werd overvallen. Indië zal niet wankelen, nu zulk een overval het in Azië dreigt. Indië was Nederland nabij in het uur der beproeving. Nederland en onze West zullen met Indië zijn, nu het de agressie weerstaat.

Ik reken op de vloot, het leger en de luchtmacht, op alle ambtenaren en op alle burgerlijke diensten wier oorlogsstaat begint. Ik en al mijn onderdanen rekenen op den moed, de vastberadenheid en volhardendheid van allen in Indië.

In vertrouwen op God, dien al mijn onderdanen in vrijheid willen dienen, die weet dat onze zaak rechtvaardig is en ons geweten rein is, aanvaarden wij met machtige bondgenooten den strijd. Wij zullen dezen strijd winnen en ons Koninkrijk, beproefd, maar gelouterd en gestaald tegelijk, zal krachtig en meer dan ooit één onder onze vrije vlag in een van agressie verlorene wereld, in onaantastbare fierheid staan.

LONDEN, 8 December 1941.

w.g. WILHELMINA.

Blijkens een mededeeling van den minister-president, den heer Gerbrandy, die van deze Proclamatie voor de microfoon van Radio Oranje voorlezing heeft gedaan, werd het oorspronkelijke document eveneens ondertekend door de op 8 December j.l. te Londen aanwezige Nederlandsche ministers.

◀ Het Parool van 9 december 1941 drukte op pagina 1 de proclamatie van Koningin Wilhelmina af

bevestigd. Door de berichtgeving was de bevolking echter op het nieuws voorbereid. Mussert voelde zich gedwongen op 10 maart 1942 via de radio de Nederlandse bevolking toe te spreken. Hij stelde de feiten vast. Nederland bezet door Duitsland; Curaçao en Suriname door de Verenigde Staten en Nederlands-Indië door Japan. Toch moest men blijven geloven in de toekomst. En, aldus de NSB-leider:

Laat nu iedere Nederlander zijn plicht doen, nu ons Vaderland in nood is en zonen van ons volk bij duizenden hun leven hebben gegeven in getrouwheid aan hun vaderland, zowel aan den Grebbeberg als in de onmetelijke vlakten van Rusland, zowel in de Java-Zee als op het plateau van Bandoeng.

Hoe nu verder? De regering in Londen en de illegale pers probeerden de moed erin te houden. Oost-Indië zou aan de handen van de Japanse bezetter worden ontrukkt.

Het illegale *Parool* van 23 maart 1942 kwam met een interessant commentaar. Het blad stelde de slechte verdedigingsvoorbereiding en het gebrek aan opereren van de geallieerden aan de kaak. De schuldvraag?

Niet in de eerste plaats Churchill of Roosevelt, noch de Engelsch-Amerikaansche admiraliteit en legerleiding, maar allen, die in de laatste tien jaren verantwoordelijk zijn geweest voor het rustig laten voortbestaan van de stemming van zelfgenoegzaamheid en laksheid, waaruit het totalitaire geweld de democratische landen zoo hardnekkig heeft opgeschrikt.

Een belangrijke fout — aldus het *Parool* — was geweest dat men de inlandse bevolking geen grotere zelfstandigheid had gegeven. Was zij namelijk meer bij de verdediging van het eigen land betrokken geweest, dan had de mogelijkheid bestaan een zeer sterk volksleger op de been te brengen, waarmee de bevolking dan haar verworven vrijheden had verdedigd. Dit laatste gegeven is ook terug te vinden in *Vrij Nederland* van 24 april 1942:

Het eenige volk, dat in staat bleek met inzet van alle krachten

Toen in maart 1942 de strijd in volle hevigheid woedde, ▶ wierpen Japanse vliegtuigen boven Java deze pamfletten uit; op enkele onjuistheden na had de vertaalafdeling van de Japanse inlichtingendienst zijn zaakjes voor elkaar

den Japanner het hoofd te bieden was het Chineesche. Een vrij volk. Britisch-Indië en Nederlandsch-Indië werden beheerscht door andere mogendheden. Deze gebieden bezaten een koloniaal leger. Geen dezer volken heeft geleerd voor zichzelf te vechten. Een fout in de opvoeding? Zeker. Of het anders had gemoeten of gekund is een tweede vraag.

Voor de gelijkgeschakelde pers en de NSB was de zaak duidelijk. Door het onverantwoordelijke optreden van de Nederlandse regering in Londen was Nederland voor wat betreft zijn overzeese gebiedsdelen in zeer grote problemen geraakt en was de kans vrijwel nihil het verloren gegane te herwinnen. Het *Jahresbericht 1942 des Befehlshabers der Sicherheitspolizei und des SD für die besetzten niederländischen Gebiete* omschreef de stemming als volgt:

In den ersten Monaten des Berichtsjahres 1942 stand die allgemeine Stimmung der niederländischen Bevölkerung stark unter dem Eindruck der japanischen Erfolge in Ostasien. Mit Spannung und mit einer allgemeinen Niedergeschlagenheit verfolgte sie den Kampf um Singapur und den anschließend beginnenden Feldzug gegen Niederländisch-Indien. ▷

DRINGENDE WAARSCHUWINGEN

Aan Nederlanders in Indië

Het Keizerrijk Nippon heeft zijn machtige strijdkrachten naar Indië gezonden. De huidige regering in Indië is niets anders dan een groep marionetten van Engeland en van de Vereenigde Staten. Zij heeft geweigerd aan de opbouw van een gemeenschappelijke welvaarts sfeer in Oost-Azië deel te nemen, Nippon wenscht dat een nieuwe regering door de Indonesier gesticht worde, die bereid is met ons wil samen te werken.

Onze strijdkrachten zullen hen helpen tot stand te brengen. Hierbij verklaar ik met den meesten ernst het volgende, dat iedereen heeft in acht te nemen:

1. De strijdkrachten van de Japansche marine, het leger en de luchtmacht zijn overweldigend superieur en binnen een paar weken zal de geheele Indische Archipel bezet worden. Daarom is nu alle tegenstanden nutteloos.

2. Zij, die petroleum bronnen, inrichtingen van oliebedrijven, olietanks e. d. vernielen of daaraan een helpende hand bieden, zullen tezamen met alle hun familieleden en verwanten terstond doodgeschoten worden.

3. Schade toegebracht aan Japanners of Japansche bezittingen zal honderdvoudig gewroken worden.

4. Hollanders die met Japansche Troepen willen samenwerken zullen voor hun leven beschermd worden en hun eigendommen voor altijd veilig gesteld blijven.

De Opperbevelhebber der Japansche Strijdkrachten.

Slotopmerkingen

In Nederland was het grote publiek goed geïnformeerd over de feitelijke gang van zaken. De gelijkgeschakelde pers gaf doorgaans betrouwbare informatie. Zelfs de lezers van *De Militaire Spectator* konden in de maart- en april-afleveringen van 1942 „de oorlog in het Verre Oosten” volgen. Geheel verschillend waren commentaren en interpretaties. De illegale pers en Radio Oranje stonden uiteraard lijnrecht tegenover de nationaal-socialistische en gelijkgeschakelde pers. Illegale

bladen probeerden bij de bevolking het geloof in de eindoverwinning te stimuleren. Maar tevens ontstond een gedachtenwisseling over de toekomst van Nederlands-Indië.

Die gedachtenwisseling heeft zich voortgezet en is van belang geweest voor het naoorlogse beleid. Het feit dat de Verenigde Staten nu direct bij de oorlog waren betrokken, versterkte bij velen het vertrouwen in de eindoverwinning van de geallieerden op de As-mogendheden. Het beleid was erop gericht dat eerst de zege in Europa en vervolgens in Azië zou worden behaald.

De Colombo tragedie

door J.C. Bijkerk, 192 blz., geïll.
Uitg.: Van Wijnen, Franeker, 1991.
Prijs: f 24,50
ISBN: 90.5194.049.1

Een toepasselijke subtitel is: „een gerechtelijke dwaling aan het licht gebracht”. Ter ondersteuning en illustratie daarvan begint schr. met een citaat van Cicero: *Ius summum saepe summa injuria* (het hoogste recht is dikwijls het hoogste onrecht).

In 1942 werden op de Nederlandse vliegbasis in Canberra, Australië, drie oorlogsvliegers van het KNIL gearresteerd op verdenking van sabotage, hulp aan de Japanners en poging tot desertie. In het najaar van 1943 werden zij door de Zeekrijgsraad van de Nederlandse Marine veroordeeld. Men achtte bewezen dat zij van plan waren een B-25 Mitchell-bommenwerper te stelen om naar het door Japan bezette Java te vluchten. Daar zouden zij militaire geheimen aan de Japan-

ners hebben willen geven. Omdat de vliegers tot het KNIL behoorden en in Australië waren gevangen genomen en in arrest gesteld lag het voor de hand dat de zaak zou worden behandeld door een krijgsraad in bv. Melbourne. Om onduidelijke redenen vonden de uiteindelijke processen niet plaats in Australië, maar in Colombo, de hoofdstad van Ceylon, aan boord van het depot-schip *Plancius* van de Koninklijke marine. Een andere opvallende bijzonderheid was dat er bij de processen geen getuigen waren toegestaan die ter plaatse eventueel aan verhoor en kruisverhoor konden worden onderworpen, maar dat schriftelijke verslagen van de tijdens het vooronderzoek afgelegde verklaringen de bewijzen vormden. Tlnt-vlieger Will Burck (1911) werd veroordeeld tot levenslang (nadat de doodstraf was geëist). Sgt-vlieger Eric de Lyon (1916) werd veroordeeld tot 20 jaar (levenslang geëist), en dat gold ook voor sgt-vlieger Harry Kelder (1920). Het voornaamste directe bewijs voor de beschuldiging was het verslag van een drinkgelag op een avond in 1942, gebaseerd op de getuigenverklaring van sm-monteur Adriaan Scholte, die als vierde „samenzweerder” over het vluchtplan had meegepraat. Scholte was een agent-provocateur, die voor deze missie — die in feite niets anders was dan uitlokking — was aangesteld door maj Simon Spoor van de inlichtingendienst. Na de oorlog kregen de drie vliegers uiteindelijk gratie, maar hun carrières waren voorgoed ver-

woest. In dit boek krijgen de drie mannen eindelijk het eerherstel dat ze verdienen, zij het in twee van de drie gevallen helaas postuum.

In de jaren '60 is o.a. dit proces onderwerp geweest van een parlementaire enquêtecommissie die het regeringsbeleid in oorlogstijd moest onderzoeken. De dramatiek van het verhaal is door schr., voorzien van het noodzakelijke feitenmateriaal, tot een spannend boek verwerkt. Het is onthutsend te lezen hoe de „valkuil” voor de drie slachtoffers werd gegraven. Uit het verhaal blijkt overduidelijk dat het Nederlandse 18e Squadron een losbandige eenheid was die de „oorlog in Australië vierde”, maar tevens leefde in een spanningsveld van nietsdoen terwijl men was gescheiden van familie en dierbaren die aan de gevaren van de Japanners blootstonden. Het enige doel van de actie van Spoor en de daaropvolgende mogelijke veroordeling van de vliegers was een afschrikwekkend voorbeeld voor de rest van het squadron en het zo herstellen van de discipline. De lezer valt vervolgens van de ene verbazing in de andere; bv. over het omstreden besluit de zaak aan een Zeekrijgsraad over te dragen, over de toewijzing van de advocaten en de procesgang. Maar dat is nog niet alles, want tijdens de speurtocht van de auteur, maar ook tijdens de officiële onderzoeken van de parlementaire enquêtecommissie blijken grote delen van het dossier te zijn „verdwenen”.

Het onderwerp, de dramatiek van het verhaal en de boeiende schrijf-